

ייצוג עצמי בקרב תלמידי יסודי עם מוגבלויות מורכבות, כנס אייזק 2022

מאת: **תאיר סטפנסנקי**, קלינאית תקשורת ודיינה קפל, מרפאה בעיסוק,
בית ספר לחינוך מיוחד והמרכז הטכנולוגי, בית איזי שפירא



פיתוח יכולת הייצוג העצמי משמעותי וקריטי בגיל הצעיר על מנת לאפשר לילדים עם מוגבלויות להיות פעילים ככל האפשר ובעלי השפעה על חייהם. כחלק מהתפיסה של בית הספר לחינוך מיוחד בבית איזי שפירא, ייצוג עצמי נחשב ערך מרכזי ועיקרון מנחה אשר שולב בתוך תוכנית הלימודים בדרכים שונות.

ייצוג עצמי בא לידי ביטוי ביכולת של הילד לדבר ו/או לפעול בעד עצמו ולעמוד על רצונותיו וזכויותיו, להחליט מה טוב עבורו ולקבל אחריות על החלטותיו. לשם כך, בבית הספר אנו פועלים על מנת שהתלמידים ידעו מה ההעדפות והבחירות שלהם, ומהם הדעות, הרצונות, והרגשות שלהם. אנחנו רוצים להימנע מחוסר אונים נרכש, ושואפים לגדל תלמידים אקטיביים כמה שיותר שיוודעים שהקול שלהם הוא חשוב ומשמעותי ויכול להשפיע על סביבתם.

תהליך של הטמעת נושא הייצוג העצמי בבית איזי שפירא החל בתוכניות של בוגרים ובהמשך לחלל גם לתוך בית הספר. התקיימו מפגשים של הצוות החינוכי והטיפולי עם לילך בר, עובדת סוציאלית קלינית, האחראית על קבוצות מנהיגות בבית איזי שפירא, אשר בהם הצוות למד את נושא הייצוג העצמי וחקר כיצד ניתן לשלב עבודה בתחום זה במערכת הבית ספרית.

כמו כן, חשוב לתת כמה שיותר הזדמנויות לבחירה בסיטואציות שונות ולתת הזדמנויות להבעת דעות ורצונות. עקב מוגבלות התלמידים אנחנו נדרשים לעזור ולתת את התיווך המתאים, אך יש לשים לב לא לעשות דברים במקומם על מנת לאפשר להם להיות כמה שיותר אקטיביים.

כאשר מאפשרים שיח של ייצוג עצמי בקרב התלמידים, לעיתים עולים דילמות ואתגרים. מתן אפשרות בחירה בסיטואציות שונות יכול להתנגש בעמידה על חוקי בית הספר ובסיטואציות שבהן אין בחירה. כמו כן, חשובה ההבנה מצד הצוות שלפעמים לא נוכל לקבל את רצון התלמיד ונצטרך לומר "לא", והבנה מצד התלמיד ששמענו אותו, אבל לא תמיד נוכל לקבל את בחירתו או את רצונו. בהמשך לכך, המסר לצוות ולתלמיד הוא כי למרות עידוד להבעת רצונות ומחשבות, לא בכל סיטואציה ניתן לממש את רצונו של התלמיד.

בבית ספרנו לומדים תלמידים בגילי 6-12 בעלי מוגבלויות מורכבות. מעל 50% מתלמידי בית הספר משתמשים בתת"ח. יכולת הייצוג העצמי חשובה עבור כל התלמידים, אך ככל שהתלמיד מוגבל יותר מבחינה מוטורית, התת"ח שלו היא האמצעי העיקרי או היחיד להבעה ולייצוג עצמי. אנו יוצאים מנקודת הנחה שלכל תלמיד יש כוונות, דעות, רצונות ורגשות, ואנו רוצים להביא אותם לידי ביטוי ולהתייחס אליהם. לצורך כך חשוב לקדם ולפתח תקשורת מגוונת ויעילה. כלומר, הנגשת אביזרי התקשורת, הרחבת אוצר המילים הרלוונטי והרחבת השיח המאפשר בחירה והבעה מגוונת. בנוסף, שימוש בתת"ח מאפשר יוזמה, השתתפות אקטיבית ושליטה ביום יום. לדוגמה, ילד אשר יוזם בעצמו בקשה לניקוי הפנים בזמן הארוחה כאשר אינו יכול לנקות בעצמו, או ילד שיכול לבחור איזה איש צוות יעזור לו בארוחה.

בחירה והצבעה - בסיטואציות שונות במהלך היום אנו מכניסים הזדמנויות של בחירה לתלמידים. הבחירות יכולות להיות החל מצרכים ורצונות בסיסיים (בחירת אוכל, פעילות פנאי, שיר) ועד בחירות בעלות משמעותיות יותר ובעלות השפעה גם על אחרים (נושא לימוד לשנה הבאה, מקום לצאת אליו במסגרת הכיתתית). הזדמנויות לבחירה נותנות לתלמידים ביטחון והרגשה של שליטה במתרחש בכיתה, במיוחד לתלמידים שלא יכולים לבצע פעולות באופן עצמאי. נוסף לבחירה אנו מאפשרים הזדמנויות להצבעה בקבוצה. בספירה של הקולות מתייחסים לקול של כל תלמיד, אך בסופו של דבר הרוב קובע, והקול של רוב הקבוצה הוא זה שמתקבל. התלמיד לומד שיש לו זכות להביע את הדעה שלו, אך לא תמיד היא מתקבלת.

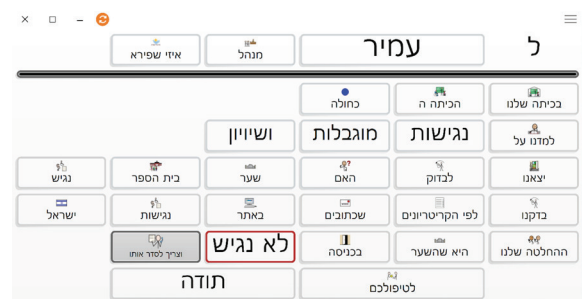
שיעור פתרון בעיות - שיעור פתרון בעיות מבוסס על מודלים שונים של החינוך המיוחד ועל תוכנית ל"ב 21. השיעור מתייחס לבעיות אשר נלקחות מהיום יום של התלמידים (לדוגמה, האיפד הכיתתי נשבר, דלת הכיתה לא ננעלת כמו שצריך וכו'). לשיעור יש תבנית מאוד ברורה של זיהוי בעיה, שיחה על הרגשות שעולים בעקבות הבעיה, ואיתור פתרונות. בשיעור יש הזדמנויות לדיבור חופשי וגם באמצעות לוחות תקשורת המאפשרים לתלמידים להשתתף בשיחה, כך שלתלמידים יש הזדמנות להעלות דעות ורעיונות בעצמם, אבל יש גם תיווך במידת הצורך. כשעובדים על פתרון בעיות בצורה כזאת התלמידים מתרגלים מיומנויות חשיבה, משתתפים באופן אקטיבי במתרחש בסביבה שלהם ולומדים להכיר יותר את סביבתם. בנוסף, הם מגלים שיש מגוון דרכים לפתור בעיה ושיש אנשים שונים בבית הספר שניתן להיעזר בהם בעת הצורך (מנהלת, מורה, סיעת, אנשי תחזוקה). התלמידים מבינים שלפעמים הם מצליחים לפתור את הבעיה בכוחות עצמם ולפעמים הם צריכים לבקש עזרה. למידה זו מקנה להם יכולת להיות יותר אקטיביים בסביבתם.

תרגול סגור עצמי - לאורך השנה אנחנו יוצרים הזדמנויות לתרגול סגור עצמי. דוגמה לכך היא שיעור בנושא נגישות שהתקיים לציון היום הבינלאומי לזכויות אנשים עם מוגבלות. התלמידים למדו את המושג "נגישות" ואת המשמעות כשמקום או מוצר נגיש או לא נגיש. אחרי השיעור בכיתה הם יצאו לכניסת בית הספר עם שאלון, ובדקו את נגישות השער של בית הספר. הם הגיעו למסקנה שהשער לא נגיש וחזרו לכיתה לכתוב מכתב למנכ"ל של בית איזי שפירא. הם דיווחו לו על הבעיה וביקשו ממנו לטפל בעניין. יצירת הזדמנויות כאלו מאפשרת לתלמידים להרגיש את ההשפעה של הקול שלהם על הסביבה.

דוגמאות להטמעת ייצוג עצמי בבית הספר

מועצת תלמידים - מועצת התלמידים כללה חמישה תלמידים, נציג אחד מכל כיתה. התלמידים נפגשו באופן קבוע אחת לשבועיים יחד עם מורה, מרפאה בעיסוק וקלינאית תקשורת, שהנחו את הקבוצה. בקבוצה דיברו על נושאים רלוונטיים לחיי בית הספר. כל תלמיד קיבל תיווך מאיש צוות בהתאם לצרכים התקשורתיים שלו. בתהליך הצגת מועמדות למועצת התלמידים בנינו תבנית של מצגת באמצעות אפליקציית גריד שכל נציג השתמש בה כדי להציג את עצמו לכיתה. השימוש בגריד נעשה ללא קשר לצורך של אותו נציג בתת"ח על מנת שהצגת המידע תהיה נגישה גם למאזינים וגם למציג. במועצת התלמידים המשתתפים למדו שלדעה שלהם ולקול שלהם יש כוח ומשמעות. ההישג הראשון של תלמידי מועצת התלמידים היה בניית רשימת שירים שיתנגנו בזמן החצר.

שילוב תלמידים בישיבות תל"א/סיכום - ישיבות תל"א וישיבות סיכום הם אירועים משמעותיים ביותר בחיי התלמיד בבית הספר. ישיבות אלו נערכות יחד עם ההורים, אשר מהווים שותפים משמעותיים לעבודתנו. הצטרפות התלמיד לסיכום מפגשים אלה היא הזדמנות עבורו להיות שותף בשיחות על המטרות שנקבעות בתחילת שנה וכן לשמוע בסוף שנה על התקדמותו והישגיו. זוהי הזדמנות טובה בשביל התלמיד לשתף ברגשות ובדעות שלו, להגיד מה חשוב לו ואיך עברה עליו השנה. השתתפות בישיבה כזאת עם הורים וכלל הצוות המקצועי יכולה להיות קשה לתלמיד מבחינה רגשית, ועל כן יש לשקול אם השתתפות כזו מתאימה לו. ישנם תלמידים שנפגשים בישיבה יותר מצומצמת עם המורה וההורים בלבד. לפני הישיבות המורה עושה הכנה עם כל תלמיד על מנת שיבין במה מדובר, שיהיה מודע לנושאים העיקריים, ושיחשוב במה הוא רוצה לשתף. גם תלמיד שמתקשה להיכנס לישיבה, מעודכן במועד התרחשותה, שומע את עיקרי הדברים ומקבל הזדמנות לשתף את המורה שלו במחשבות ובדעות.





לסיכום, אנחנו רואים חשיבות רבה בקידום מיומנויות ייצוג עצמי בגיל הצעיר כדי לתת לתלמידים הזדמנויות לפתח זהות חיובית ואקטיבית ולתרגל את המיומנויות של ייצוג עצמי במרחב מוגן ומאפשר. אנחנו מחפשים בכל סיטואציה את ההזדמנות לייצוג עצמי וגם יוצרים הזדמנויות לכך. בנוסף אנחנו שואפים שהעיקרון של ייצוג עצמי יהיה חלק בלתי נפרד מהתפיסה של כלל הצוות. בעזרת יכולת של ייצוג עצמי ניתן להגביר את הסיכוי שהתלמידים יוכלו להיות יותר אקטיביים ובעלי השפעה על חייהם לאורך ההתבגרות והיציאה לקהילה.

פיתוח זהות - לאורך השנה אנו יוצרים הזדמנויות לפיתוח זהות של התלמידים ביחס למוגבלות שלהם. הזדמנויות אלו מאפשרות קיום שיחות עם התלמידים על מנת להכיר את החוזקות שלהם, את הצרכים שלהם ומתי הם זקוקים לעזרה. דוגמה לכך היא יום ההליכה העולמי. בעקבות אירוע זה נערכו שיחות בכיתות סביב הנושא של הליכה וניידות במרחב. לכל ילד הייתה הזדמנות לשתף איך הוא מתנייד בבית הספר (באופן עצמאי/ כיסא ממונע/ כיסא גלגלים/ הליכון/ החזקת יד של אחר, כו'). באירוע עצמו קיימנו צעדה, והתלמידים בחרו בעצמם איך הם רוצים להתנייד.



*סינגור עצמי והתפתחות העצמי - האפשרות הגלומה בסינגור עצמי לחיזוק העצמי אצל ילדים עם מוגבלות. יצחק הירשברג - מנהל המרכז לטיפול רגשי לילד ולמשפחה, בית איזי שפירא 2018

שיעור מגמות - שיעור מגמות הוא שיעור של העשרת פנאי בתחומים הבאים: צילום, ריקוד, עיתון, אומנות, גינון. כל תלמיד בוחר את המגמה שבה הוא רוצה להשתתף. השיעור נותן הזדמנות לחשיפה לפעילות העשרה חדשה ודרכים שונות להבעה עצמית. דרך תחומים אלו לתלמידים יש הזדמנויות להכיר יותר טוב את העולם הפנימי שלהם ואת העדפותיהם ותחומי העניין שלהם ובכך לשפר את יכולת הייצוג העצמי. המיומנויות שהם לומדים במגמות יכולות לשמש כתחביב לאורך שנים וגם לתת להם עוד דרך להבעה עצמית.